

DERS KİTAPLARINDA İNSAN HAKLARI PROJESİ

NİTELİKSEL ÇÖZÜMLEME İÇİN ÖLÇÜTLER¹:

Kitapta sorunlu bulduğunuz bir pasaj, çoğu kez birden çok ölçütü ihlal ediyor olabilir. Bu durumda anket formunda "sorunlar" kutusuna tüm bu maddeleri işaretleyiniz.

Taramayı yaparken lütfen alttaki ana başlıkları göz önünde bulundurunuz.

DOĞRUDAN İNSAN HAKLARINA AYKIRI ÖGELER; TEMEL İNSAN HAKLARI KAVRAMLARINDA YANLIŞLAR, KASTİ SAPTIRMALAR, GÖRMEZDEN GELMELER

1. Belli başlı uluslararası insan hakları belgelerinde yer alan ilkelere² aykırı düşünceler ve ifadeler:

Uluslararası sözleşmelerde güvence altına alınan insan hakları, bu çalışmanın amaçları bakımından aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir:

i. Kişi dokunulmazlığı ve bağlantılı haklar:

Bunların başında **yaşam hakkı** gelir. Yaşam hakkı, uluslararası sözleşmelerde öldürülmeme hakkına ya da öldürme yasağına denk düşer. Yaşam kalitesini yükseltme, yaşama koşullarını iyileştirme vb. yaşam hakkı kapsamına girmez. Yargısız infazlar, kayıplar vb. ise yaşam hakkının açık ihlalleridir. **Kişi dokunulmazlığı**, vücut bütünlüğüne hak olarak da anılır: Kimsenin, kendi rızası olmaksızın vücut bütünlüğüne dokunulamamasını, bu bağlamda örneğin tıbbi deneylere konu edilememesini,

¹ Ders Kitaplarında İnsan Hakları I (DKİH) projesinde kullanılan kitap tarama kriterleri, bu proje çerçevesinde, Dr. Tüten Anđ, Av. Sedat Aslantaş, Prof. Dr. Ayşe Buğra, Prof. Dr. Betül Çotuksöken, danışmanlar Prof. Dr. Zeynep Davran, Prof. Dr. İpek Gürkaynak, Prof. Dr. Murat Güvenç, Prof. Dr. Gürol İrzık, Prof. Dr. Semih Gemalmaz, Dr. Ferda Keskin, Prof. Dr. İoanna Kuçuradi, Prof. Dr. Jale Parla ve Prof. Dr. Füsün Üstel, proje yönetim kurulu üyeleri Prof. Dr. Engin Bermek, Prof. Dr. Ayşe Erzan, Orhan Silier ve proje koordinatörü Öğr. Mutlu Öztürk tarafından 2001-2002 yılında geliştirildi, Mutlu Öztürk tarafından tarafından kaleme alındı. Kriterler, Doç. Dr. Sevda Alankuş, Doç. Dr. Gökçen Alpkaya ve Prof. Dr. Füsün Üstel'in katılımları ve çok sayıda gönüllü öğretmenle yapılan deneme uygulamaları uyarınca, Mutlu Öztürk ve Ayşe Erzan tarafından revize edilerek Eylül 2002'de son şekline getirildi.

DKİH II projesi çerçevesinde ise, danışmanlar Yrd. Dr. Ayşe Gül Altınay, Av. Sedat Aslantaş, Dr. Melike Türkan Bağlı, Neyir Berktaş, Yrd. Doç. Dr. Deniz Tarba Ceylan, Yrd. Doç. Dr. Kenan Çayır, Dr. Prof. Dr. Betül Çotuksöken, Prof. Dr. İpek Gürkaynak, Prof. Dr. Gürol İrzık, Doç. Dr. Ferda Keskin, Öğr. Mutlu Öztürk, proje yönetim kurulu üyeleri Prof. Dr. Ayşe Erzan, Müh. Sülün Falay, Ülkü Özen, Dr. Gürel Tüzün, proje koordinatörü Gamze Sarışen ve Sevim Çiçek tarafından gözden geçirildi ve Kasım 2007'de son halini aldı.

² İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi (Maddeleri İsimlendiren: Prof. Dr. Mesut Gülmez)

Md1	Özgür, onur ve haklarda eşit doğma
Md2	Ayrımcılık yasağı
Md3	Yaşama, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı
Md4	Kölelik ve kulluk yasağı
Md5	İşkence yasağı
Md6	Hukuk önünde kişiliğin tanınması hakkı
Md7	Hukuk önünde eşitlik
Md8	Yargı yerlerine başvuru hakkı
Md9	Keyfi yakalama, tutuklama ve sürgün yasağı
Md10	Hakça ve açıkça yargılanma hakkı
Md11	Suçsuz sayılma, suç ve cezanın yasallığı
Md12	Özel yaşam, aile ve konut dokunulmazlığı
Md13	Seyahat, yerleşme ve ülkeden ayrılma hakkı
Md14	Sığınma hakkı
Md15	Uyrukluk hakkı
Md16	Evlenme ve aile kurma hakkı ve ailenin korunması
Md17	Mülkiyet hakkı
Md18	Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkı
Md19	Görüş ve anlatım özgürlüğü hakkı
Md20	Toplanma ve dernek özgürlüğü hakkı
Md21	Ülke yönetimine katılma hakkı
Md22	Sosyal güvenlik hakkı ve ekonomik, sosyal ve kültürel hakların gerçekleştirilmesi hakkı
Md23	Çalışma, hakça çalışma koşulları, hakça ücret ve sendika hakları
Md24	Dinlenme, boş zaman, ücretli izin hakları
Md25	Yeterli yaşam düzeyi hakkı
Md26	Eğitim hakkı ve eğitimin amaçları
Md27	Kültürel yaşama katılma hakkı
Md28	Hak ve özgürlüklerin gerçekleştirildiği sosyal ve uluslararası düzen hakkı
Md29	Bireyin ödevleri ve hakların sınırlanması koşulları
Md30	Hakların yok edilmesini amaçlayan etkinlik ve eylemlerin yasaklanması

organ bağışına zorlanamamasını vb. anlatır. Bununla yakından bağlantılı bir başka hak ise, **işkence ve diğer insanlıkdışı, zalimce ya da aşağılayıcı ceza veya muamelelere maruz bırakılmama** hakkıdır. Bu hak, hem fiziksel, hem de manevi acı veren her türlü ceza ve muameleyi içerebilecek şekilde geniş anlaşılır ve okullarda uygulanan disiplin ve ceza uygulamalarını da kapsar. **Seyahat özgürlüğü** de kişi dokunulmazlığı ile bağlantılandırılabilir. (İHEB md. 3, 5, 13...)

ii. Düşünsel haklar:

Din ve vicdan özgürlüğü, kişinin din ya da inancını dışı vurma ve bunun gereklerini yerine getirme hakkını anlatır: Herkes kendi seçtiği bir din ya da inancı tek başına ya da başkalarıyla birlikte, özel ya da kamusal olarak, ibadet, uygulama, öğretim ya da tören yoluyla dışı vurma hakkına sahiptir, bunun gibi sahip olduğu din ya da inancı değiştirme ya da bir dine inanmama hakkına da sahiptir. **Düşünce ve ifade özgürlüğü**, herkesin, herhangi bir müdahale olmadan, görüş ve düşünceler edinme ve sahip olduğu görüş ve düşüncelerini açıklama hakkını anlatır. **Basın özgürlüğü** ya da **iletişim özgürlükleri** düşünce ve ifade özgürlüğünün bir uzantısı ve özel bir kullanım biçimidir. **Eğitim hakkı**, sosyal haklar arasında sayılmakla birlikte düşünsel haklar kapsamında da ele alınabilir. **Kültürel haklar**, yani herkesin kültürel yaşama katılma hakkı ile bunun bir uzantısını oluşturan **bilim ve sanat hakkı** da düşünsel haklar kapsamındadır. **Toplanma ve örgütlenme özgürlükleri** de düşünsel haklarla sıkıya bağlantılıdır: Herkes, görüşlerini açıklamak üzere önceden izin almaksızın toplanma hakkına sahip olduğu gibi, dernek, sendika, siyasal parti, vakıf ve benzeri örgütlerde örgütlenme ve faaliyet gösterme hakkına da sahiptir. Nihayet, **özel yaşamın dokunulmazlığı, aile yaşamının gizliliği, konut dokunulmazlığı ve haberleşmenin dokunulmazlığı** hakları da, bu grupta değerlendirilebilir. (İHEB md. 18, 19, 20, 12, 27; ayrıca, esasen sosyal haklar içinde sayılsa da, eğitim hakkını düzenleyen Md. 26 bu kapsamda da ele alınır).

iii. Hakların güvence altına alınmasına ilişkin haklar:

Kişi özgürlüğü ve güvenliği yani hiç kimsenin keyfi olarak özgürlüğünden yoksun bırakılmaması (gözaltına alınmaması, tutuklanmaması, hapsedilememesi, psikiyatri kliniğine vb. kapatılmaması), **adil yargılanma hakkı** yani herkesin davasının bağımsız ve tarafsız bir mahkemede adil ve kamuya açık olarak görülmesi ve bunun bir güvencesi olarak **sanık hakları** bu kapsamdadır. (İHEB md. 3, 7, 8, 9, 10, 11...)

iv. Sosyal ve ekonomik haklar:

Bu hakların başında **çalışma hakkı, adil ve elverişli çalışma koşullarına hak, sendikal haklar, sosyal güvenlik ve sosyal sigorta hakkı, ailenin, annenin, çocuk ve gençlerin korunması hakkı, elverişli yaşam standartlarına hak, sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı, sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı ve eğitim hakkı** gelir. Mülkiyet hakkı da bu kapsamda değerlendirilebilir. (İHEB md. 22, 23, 24, 25, 26, 17).

v. Siyasal haklar:

Bunların başında gizli oya dayalı, düzenli aralıklarla yapılan serbest seçimlerde **seçme ve seçilme hakkı** gelir. Bu haklar, herkese değil, esas olarak vatandaşlara tanınan haklardır. **Vatandaşlık hakkı** da siyasal haklar bağlamında değerlendirilebilir. (İHEB md. 21, 15).

vi. Grup hakları:

Azınlık hakları (aslında bunlar esas olarak azınlık gruplara mensup kişilere ait bireysel haklar olmakla birlikte), **yerli halkların hakları** ve genel olarak **halkların hakları** (self-determination hakkı, gelişme hakkı gibi) bu kapsamdadır.

vii) ve diğer hak ve özgürlüklerin, ihlalini teşvik eden ifadeler/öğeler.

2. Ayrımcılık³:

- i) "İrk",
- ii) renk,
- iii) cinsiyet ve cinsel tercih,
- iv) dil,
- v) din,
- vi) milliyet,

³ 'Cinsiyet' alt maddesi 21-24. maddelerde, 'dil', 'din', 'milliyet', 'köken' ve 'siyasal görüş' alt maddeleri 8-12. maddelerde daha ayrıntılı olarak açıklanmıştır. İlgili sorunlar raporda, hem madde 2'nin alt maddeleri hem de daha sonraki ayrıntılı açıklanmalarıyla rapor edilmelidirler.

- vii) köken,
- viii) siyasal görüş,
- ix) toplumsal sınıf
- x) kişilerin fiziksel/zihinsel sağlık durumları,
- xi) veya başka açılardan,

açık veya örtük olarak ayrımcılık, önyargı, genelleme içeren, veya bunu özendiren, buna yol açabilecek; başka insanlara ve gruplara karşı düşmanlık aşıl原因an/düşmanca duygulara yol açabilen ifadeler/öğeler. Alışılmış olandan farklı, (ve amaçları açısından insan hakları ilkelerine ters düşmeyen, veya başkalarının haklarını tehdit etmeyen) kişisel ve grupsal tercihlere karşı tahammülsüzlüğü, hoşgörüsüzlüğü içeren ya da teşvik eden ifadeler. Alışılmış olandan farklı grup ve düşüncelerin sırf farklılıklarından dolayı aşağılanması, bu grup ve düşüncelere karşı öğrencide düşmanlık uyandıracak ifadeler. Farklı inançlara, kültürlere, gelenek, örf ve adetlere dönük incitici ibareler.

Farklı olanı gormezden gelmek, görünmez kılmak da, en az yukarıdaki ihlaller kadar, bir insan hakları ihlali olarak değerlendirilmelidir. Ders kitaplarında tek bir gayrimüslim yurttaş adına rastlanamaması, "Ali'nin topu hiç Agop'a atmaması"⁴, Çerkes sözcüğünün geçtiği neredeyse tek yerin "Çerkes Ethem'in ihaneti", Kürt sözcüğünün geçtiği tek konunun "zararlı cemiyetler" olması, din dersi kitaplarında alevilik ve diğer anadolu inançlarından söz edilmemesi, bir çok durumda "kadının adının olmaması", tek bir 'işçi ailesi' örneğine rastlanamaması vb..., ayrımcılık örnekleri olarak düşünülmelidir...

3. Barış hakkının ihlali ve şiddet kullanımının doğallaştırılması, özendirilmesi.

a. Şiddetin, her ne amaçla olursa olsun, olumlanması, yüceltilmesi ya da sıradanlaştırılması ve çatışmaların çözülmesinde bir yöntem olarak sunulması. Başta kadına ve çocuğa yönelik olmak üzere, her türlü şiddetin olumlanması ya da doğallaştırılması.

"Dayak cennetten çıkmadır", "kızını dövmeyen dizini döver"...

b. Savaşın kaçınılmaz bir olgu olduğunun savunulması.

c. Ölümün yüceltilmesi. Yurtseverliği, sadece "vatan için ölmek," "şehitlik" gibi bir ölçüte indirgenerek yurtseverliğe sabit ve mutlak bir biçim dayatılması.

d. Yurttaş sorumluluğunun ve bilincinin barışçıl bağlamlarda değil, öncelikle çatışmacı ve (dış) tehdit içeren bağlamlarda ele alınması, barışçıl bir katılımçılık gibi edimlerin küçümsenmesi ya da yok sayılması.

e. Sivil alanın askerileştirilmesi. "Türk milleti asker-millettir/ordu-millettir" veya "Her Türk asker doğar" gibi özcü önermelerle millet tanımının askerileştirilmesi. Orduya ve askerliğe dair değerlerin, pratiklerin, bakış açılarının "sivil" değerlerden, pratiklerden, bakış açılarından daha üstün olarak sunulması ve yüceltilmesi yoluyla sivil alanın askerileştirilmesi (örneğin, sivil öğrencilerden "asker gibi" davranmalarının beklenmesi, emir-komuta anlayışının sivil hayata da hakim olmasının beklenmesi, sivil hayatın askeri terimlerle anlatılması gibi).

4. Bireyin hakkını ancak Devlet otoritesinin tanıdığı alan, konu ve çerçeve içinde var kabul eden bir yaklaşımın öne çıkması. Hakların, *bağışlanan bir ödül*, bir güç odağı tarafından lütfen verilen/sunulan bir şey olarak anlatılması.

"Bireyler, tanınan ile yetinmeli (belki de, şükran duymalı) ve çizilen oyun alanı sınırlarına da riayet etmelidirler!"...

5. Hak ve özgürlüklerin değil, görev ve sorumlulukların öne çıkarılması; haklardan çok ödevlerin vurgulanması. Yurttaşlığın, hak ve özgürlükler bağlamında değil görev ve sorumluluklar bağlamında tanımlanması.

6. İnsan haklarının, etik ve ilkesel bir mesele olarak değil, (her nedense, veya yararcı gerekçelerle –"turizm", "ele güne rezil olmak", "AB üyeliği" vb. gibi) uyulması gereken zorunluluklar olarak vaz edilmesi.

7. İnsanın yurttaş olarak temel hak ve özgürlüklerinin kısıtlanmasını sıradanlaştıran, gerekçelendiren açık veya örtülü ifadeler.

UYARI: Tek tek haklarla ilgili her durumda, aşağıdaki iki ilkenin ihlal edilip edilmediğine DE dikkat edilmelidir:

A.Hak ve özgürlüklerin sahibinin/öznesinin yeterince açık belirtilmemesi.

⁴ Saptama, Hrant Dink'e aittir.

“Hukuksal açıdan bakıldığında, “insan hakları” terim öbeğindeki “insan” sözcüğü, hemen akla gelen “gerçek kişi” kadar, “tüzel kişi”yi de kapsar; somut bir “birey”e gönderme yaptığı gibi, insanların çeşitli amaçlarla bir araya gelmeleri suretiyle örgütledikleri “kuruluşları”, “birimleri” de (dernekler, sendikalar gibi) kapsar. Keza, “insan” terimi, sadece tekil bireyi de ifade etmez. İnsan hakları terimi, “bireye/kişiye”, “gruplara” ve nihayet “halklara” da gönderme yapar; sıralanan bu üç temel varlık, insan haklarının sahipleridir.”

“Bu haklar bireylerin, grupların, kuruluşların özgürlüklerini otorite karşısında, genellikle de devlet karşısında, güvenceye alırlar. Bazen kasıtlı olarak bu görmezlikten gelinmekte, ve “devletin hakları” gibi şeylerden bahsedilebilmektedir”⁵.

B. İnsan Haklarının “bazı durumlarda kısıtlanabilir haklar” olarak sunulması..

“Hakların tümünün sınırlamaya tabi olduğu inancı doğru değildir. Hiçbir koşulda, zamanda ve yerde sınırlandırmaya konu kılınmayacak türde haklar da bulunmaktadır. Hatta o kadar ki, sadece olağan/normal rejimde sınırlandırılmazlık değil, bütünüyle istisnai özellik arz eden olağanüstü rejimde de (bunun en uç örneği, savaş halidir) hiçbir biçimde kayıtlanamayacak, aykırı önleme konu olamayacak haklar bulunmaktadır. Somutlaştırmak gerekirse, işkenceye tabi tutulmama; kölelik-kulluk yaşağı gibi bir dizi hak/özgürlük işte bu anılan sınırlandırılmaz ve aykırı önleme konu olamaz haklara örnek teşkil eder”⁶.

EVRENSEL/YEREL; BİZ/ÖTEKİLER; BARIŞÇIL DEĞERLER

“Özellikle sosyal bilim kitaplarında, metinlerin içerdikleri kadar dışarıda bıraktıklarında da kendini gösteren ve en belirgin özelliği yoğun bir “milliyetçilik” olan bir eğitim anlayışı ile karşılaşırız: Milliyetçilik, bireyin yaşadığı ülkeyi, o ülkede kendisiyle birlikte yaşayan insanları sevmesi biçiminde algılandığı ölçüde doğal, anlaşılabilir ve saygı duyulması gereken bir şey olarak görülebilir. Ama ders kitaplarına yansıyan milliyetçilik, bundan farklı bir şey çünkü, **birincisi**, işlenen konuların kapsamı neredeyse tamamen milli coğrafya, milli tarih, milli kültürle sınırlanarak farklı coğrafya, tarih ve kültürlerle ilgili bir merak duygusunun uyanması engelleniyor. Ayrıca milli tarih, coğrafya ve kültürle ilgili kesin, tamamen **özcü** nitelikli önermeler, bunlarla ilgili farklı yorumlara ve eleştirel gözlemlere yer vermeyecek bir zihinsel sınırlama getiriyor. Dolayısıyla çağdaş eğitim anlayışının temelini oluşturması gereken merak ve eleştirel düşünce yeteneğinin gelişmesi engellenmiş oluyor. **İkincisi**, ders kitaplarına yansıyan milliyetçilik, yurtseverliğin **biçimi ve ölçüsüyle** ilgili dayatmalar içeriyor. Üstelik, bu dayatmalar **normatif değil pozitif önermeler** biçiminde sunuluyor. Dolayısıyla, **vatanını sevmenin farklı biçimleri ve vatan sevgisinden farklı bireysel önceliklerin olabileceği fikri dışlanmış oluyor. Üçüncüsü**, ders kitaplarındaki milliyetçilik vurgusu, topluluğu ve topluluk aidiyetini sürekli insanın insan olma niteliğinin önüne çıkarıyor. Özgürlük, sözü edildiği ölçüde, bireyin değil sadece ülkenin özgürlüğü, sorumluluk, sözü edildiği ölçüde, bireyin vicdani sorumlulukları değil ülkesine karşı sorumluluğu şeklinde ortaya çıkıyor. Dolayısıyla eğitimin amacı, vicdani sorumluluklarını eleştirel bir düşünce süzgecinden geçirerek tanımlayan ve onlara göre tavır alan bireyler yetiştirmekten çok farklı bir biçimde, kendisine dayatılan topluluk normlarına uygun davranan, soru sormadan öğrendiklerini soru sormadan uygulayan tek tip topluluk mensupları yetiştirmeye indirgenmiş oluyor”⁸.

8. Yurttaşlığın, yurtseverlik/milliyetçilik ve milli değerlerin, evrensel/genel bağlamda değil, etnik olarak Türklük ve dinsel olarak İslamiyet bağlamında tanımlanıp açıklanması.
9. Ulusal kimliğin dışlama, tehdit ve düşmanlık üzerinden tanımlanması⁹. Yabancı düşmanlığı. “Biz ve onlar” ayrımının, yabancı düşmanlığının körüklenmesi, Türkiye’nin etrafı düşmanlarla çevrili ve sürekli tehdit altında bir ülke olarak tanıtılması.
10. Bazı değerlerin sadece “bize ait” addedilmesi. Olumlu sıfatların “bir tek bize ait” olduğu izlenimi yaratan ve bu yolla başkalarının hor görülmesine yol açabilecek öğeler. “Milli”nin dışındakine, “öteki”ne karşı herhangi bir ilginin ve empatinin özendirilmemesi; izolasyoncu bir dünya görüşünün yurtseverlik olarak sunulması.
11. Çeşitliliğin-farklılığın bir zenginlik olarak değil bir problem olarak sunulması. Türkiye’nin ve dünyanın kültürel çeşitliliğinin bir sorun olarak ele alınması, farklı olanın, azınlıkta olanın dışlanması, yok sayılması ya da bir tehdit olarak algılanması.
12. İnsanlığın ortak kültür mirasına saygı ilkesinin ihlali. “Üstün kültürlerin”, “üstün dinlerin” mevcut olduğu varsayımı.

“Üstün kültür” varsayımı ve değişmez, özsel niteliklermiş gibi sunulan karşıtlıklar : “cahil-bilgili”, “kültürlü-kültürsüz”, “medeni-barbar”.

⁵ Bkz. Gemalmaz 2002.

⁶ Bkz. Gemalmaz 2002.

⁷ **NORMATİF** ifadeler: davranışların, özelliklerin nasıl olmaları gerektiğine ilişkin (ahlaki, dinsel, duygusal, ideolojik, politik vs..) görüşler, istekler, temenniler, nasihatlar, kanaatler...

POZİTİF önermeler: nesnel, bizim dışımızda objektif bir gerçekliğe sahip olan/olduğunu düşündüğümüz, gözlemlerle/deneylerle doğrulanabilir/yanlışlanabilir önermeler...

⁸ Bkz. A.Buğra-J.Parla 2002.

⁹ Bkz. F. Üstel 2002.

DEMOKRASİ BİLİNCİ, LAİKLİK

13. Fikir ayrılıklarının, olumsuz-istenmeyen bir şey olarak; “birlik beraberliğin” ise her zaman için en istendik şey olarak sunulması. Topluluğu sürekli insanın/bireyin önüne koyan, bunu öğrenciye benimsetmeyi amaçlayan yaklaşımlar.
14. Dinsel ve geleneksel otorite'nin, inanç ve geleneğin; eleştirel aklın, yurttaşların özgür iradesinin önüne çıkarılması.
15. Devlet otoritesinin yüceltmesi/mutlaklaştırılması; devlete metafizik bir anlam yüklenmesi
16. Katılım, sivil toplum, demokrasi, yurttaşların özgür iradesi, hukuk devleti gibi kavramların yanlış/eksik/yetersiz tanımlanması; (sözgelimi Sivil Toplum Kuruluşları'nın, yardım kuruluşlarına, dini cemaatlere vs indirgenmesi).
17. Toplumsal kurum, kavram ve değerlerin (Devlet, millet, demokrasi, insan hakları, özgürlük, haklar, hukuk, ahlak, adalet...) mutlak, değişmez, ebedi, kutsal, tartışılmaz olarak sunulması...
18. Hak ve özgürlüklerle güvenlik ve istikrarın, birbirlerinin karşısı imiş gibi sunulması

Tehdit, çatışma, güvenlik kaygıları mı, barış ve uzlaşmacı değerler mi öne çıkıyor? “Bilerek veya bilmeyerek kandırılabilen vatandaş” algılaması mevcut mu? Sürekli tehlike mantığı üzerine oturan, bireylere ve topluma sunulacak özgürlüklerin ülkeyi böleceği ve devleti zayıflatacağı fikrinden yola çıkan, bireyin ve toplumun uğradığı tahribata rağmen devlet ve devletçilik mantığını yücelten, kısa dönemli fayda ve çıkar için tüm ilkeleri ayaklar altına alan, siyaseti intikam, kan ve onur unsurlarına kilitleyen, özü otoriter bir anlayış sözkonusu mu?
19. Kültürün dine, ahlakın dindarlığa indirgenmesi. İnsanların kültürel yönünü sadece/hep dinin kurduğu izleniminin yaratılması.
20. İnanç akidelerinin pozitif önermeler gibi aktarılması.

CİNSİYET AYRIMCILIĞI; KADINA BİÇİLEN TOPLUMSAL ROL:

21. Eşitsiz, cinsiyetçi bir sosyal rol dağılımının sorgulanmadan kabul edilmesi.

Kadınların ev dışında da toplumsal roller almış olarak gösterilmesine, yalnızca geleneksel rollerde gösterilmekle yetinilmemesine dikkat edilmiş mi? Kadın, karar mekanizmalarında bulunmayı içeren ve yönetici rollerde de gösterilmiş mi? Otorite konumlarında sunuluyor mu? Salt koruyucu-besleyici rollerde mi sunuluyor?

(Örneğin toplumsal hayatta bazı alanlar “erkek alanları” bazı alanlar “kadın alanları” olarak kurgulanıyor mu? “Bir okulun 400 öğrencisinden %4'ü kız öğrencilerdir” gibi örneklerle bazı alanların – bu örnekte eğitim - “erkek egemen” alanlar oldukları normalleştiriliyor mu? Ekonomi, siyaset, mühendislik, doktorluk, yöneticilik, garsonluk, spor gibi alanlarda kadınlar da temsil ediliyorlar mı? Hemşirelik, hosteslik gibi mesleklerde erkekler görülüyor mu? Vb.)

22. Ataerkil aile kavrayışı, erkek-egemen aile tasviri.

Gerek içerikte gerekse verilen örneklerde kadın ve erkek karakterlerin birbirlerine eşit muamele eden ve saygı gösteren bir şekilde temsil edilmiş/resimlendirilmiş mi? Annelik ve babalık rolleri toplumsal cinsiyet açısından dengeli olarak belirlenmiş mi?

(Örneğin erkekler ev işleri yaparken, çocukları okula bırakırken, bebeklerin altını değiştirirken, ev için alışveriş yaparken de tasvir ediliyorlar mı? Aileye dair kararlarda erkeklerin ve kadınların eşit söz hakkı olduğu vurgulanıyor mu? Örneğin çocuklar hep babalarından mı izin alıyorlar? Kadınların da kocalarından “izin almaları” gibi örnekler veriliyor mu? vb).

23. Cinsiyetçi dil kullanımı (“adam gibi”, “bilimadamı”, “insanoğlu”, “erkek sözü” vb). Kıyafetlerde, oyunlarda, örneklerde cinsiyetçi yaklaşım (örneğin evciliğin vb. kızlara, askercilik, doktorculuk ve benzerlerinin, sporun erkeklere yakıştırılması; top oynayan, bisiklete binen çocukların hep erkek olması; erkeklerin aktif, kadınların/kız çocuklarının pasif rollerde sunulması vb).

24. Cinsiyet ayrımcılığının doğrudan aşağılayıcı ya da sözde bilimsel ifadeleri.

a. “Kadınların akli buna ermez”, “kadınlar duygusaldır, erkekler akıllarını kullanırlar” gibi ayrımcı ifadeler.

b. Cinsiyet ayrımcılığının biyolojik/fizyolojik gerekçelere bağlanarak haklılaştırılması, örneğin, “erkekler doğaları gereği güçlüdür, kadınlar ise zayıftır” ya da “kadınların annelik işlevleri onları toplumda da hemşirelik, hasta bakıcılık gibi rollere daha uygun kılar,” gibi ifadeler.

EĞİTİM FELSEFESİ / ELESTİREL BİR BAKIŞIN GELİŞTİRİLMESİ

DİKKAT: Bu bölümdeki ölçütlere ilişkin ihlaller, neredeyse kural olarak, başka maddelerde ele alınmış bir ya da birden çok başka sorunla birlikte bulunmaktadır. Bu bölümdeki maddeleri işaretlediğiniz durumlarda, bu sorunu açan, somutlayan bir biçimde diğer ölçütlere göre de pasajı inceleyip, bu maddeleri de anket formuna işlemenizi rica ediyoruz. Aksi takdirde taramalar arası tutarlılık ve güvenilirlik sağlanamamaktadır.

25. Özcü önermeler:

ÖZCÜLÜK (Essentialism): adeta doğuştan gelen, "doğamız itibarıyla sahip olduğumuz addedilen", ezel ebed değişmeyen, dış etkenlerden etkilenmeyen özelliklerin olduğu inancı... Bu yaklaşım, insan hakları ve demokrasi bilinci açısından önemli sakıncalar taşır; klişe ve önyargıları besler ve onlardan beslenir, özgür yurttaşların katılım ve etkileşimi sayesinde gerçekleşebilecek değişimi yoksayar veya "yozlaşma, benliğini yitirme, özünden uzaklaşma" olarak addeder..

Örneğin herhangi milletin kahraman ya da korkak, kadınların anne.. vb. olduklarına dair önermeler, metaforlar (mecazlar), benzetmeler, ya da metonimler.

26. Normatif Önermelerin Bilgi Önermesi (Pozitif Önermeler) olarak sunulması; olgular/bilgiler ile yorumlar/görüşlerin/dileklerin birbirine karışması; “yorumun/kanaatin/isteğin“ “olgu/bilgi“ olarak sunulması; *pür betimsel, güya-nesnel (pseudo-objektif)* bir anlatım tarzı. Bilgilendirme/çözümlemeden çok, yermenin/övmenin ön planda olması.

NORMATİF ifadeler: davranışların, özelliklerin nasıl olmaları gerektiğine ilişkin (ahlaki, dinsel, duygusal, ideolojik, politik vs..) görüşler, istekler, temenniler, nasihatlar, kanaatler...

BİLGİ önermeleri, POZİTİF önermeler: nesnel, bizim dışımızda objektif bir gerçekliğe sahip olan/olduğunu düşündüğümüz, gözlemlerle/deneylerle doğrulanabilir/yanlışlanabilir önermeler...

Çoğu kez, bu normatif önermeler aynı zamanda özcü önermeler olarak ortaya çıkmaktadırlar ve belli bir davranış, düşünüş biçimini aşılmasını amaçlarlar. Eğitim sürecinde öğrencilere belli davranış biçimlerinin benimsenmeye çalışılması aslında eğitimin temel işlevlerinden birisidir ve bu çok doğaldır. Sorun bu işlevin, niyetlerimiz, özelemlerimiz ve objektif gerçekliklerin birbirine karıştırmadan yerine getirilebilmesi ve bu davranışların öğrenciye doğru düşünme ve yargılama alışkanlıkları ile birlikte kazandırılmasıdır. Sağlık-hastalık-mikrop gibi tıbbi metaforlar kullanılarak iletilen -karmaşık toplumsal konulara ilişkin -mesajlar da, normatif önermelerin bulgusal gerçeklermiş gibi sunulmasının bir aracı olabilmektedirler.

27. Yazılanları doğrulamak için, bilimsel akıl yürütme ve kanıtlama yöntemlerine başvurmak yerine, herhangi bir Otorite'nin sorgulanamaz yetkesine gönderme yapılması. Herhangi bir Otorite'nin kutsallaştırıldığı izlenimi veren ibareler. Sunulan bilgiyi, yorumu ve yargıyı mutlaklaştıran, bunun dışında hiçbir bilgi, yorum ve yargının olamayacağı kabulüne dayanan ifadeler.

“Doğrular, etik önermeler ve benzerleri, bir *Muhakeme* sonucu çıkarsanan şeyler olarak değil, şu veya bu Büyük Otorite (Bilim, Milli Çıkar, Atatürkçülük, Çağdaşlık, Tarih vs..) öyle gerektirdiği için benimsenmesi gereken şeyler olarak, dolayısıyla bir dogma olarak mı sunuluyor? “Önermeler temellendirilir, gerekçelendirilirken, dışsal bir otoriteye (“bilim”, “çağdaş dünya”, “yöneticilerimiz”, “Atatürk”, “devlet”, “millet”, “dinimiz”..) gönderme yapılıyor mu? Akıl yürütme/kanıtlama/olgusal verilerle gerekçelendirme mi, bir yüceliğin sorgulanamaz otoritesine başvuru mu ön planda? pozitif bilimler bu doğrultuda istismar edilmiş mi?” Eleştirel akıl, sözcülemi geniş zamanlı cümlelerin çok yoğun kullanımı yoluyla, devreden çıkartılmaya çalışılıyor mu?

28. Dersle-konuyla ilişkisiz aidiyet/itaat/biat simgeleri; süslemeler.

29. Abes ifadeler, totolojiler, kendi içinde çelişen anlatımlar, yanlış tanım, bilgi ve ifadeler, yanlış örneklemeler, tutarsız, ilgisiz bağlantılar... Alakasız görsel malzeme, ezberci soru ve testler.. olgusal hatalar, güncel olmayan bilgiler; yersiz konu seçimleri... Kurulmayan nedensellik ilişkileri...

30. Entelektüel mülkiyet haklarına saygı gösterilmemesi (kaynakça, görsel malzemeyi üretenler vs..)

SOSYAL BİLİMLER İÇİN EK ÖLÇÜTLER:

31. Birlikte barış içinde, farklı ama eşit biçimde yanyana varolma kültürünün yerine “hoşgörü” teriminin içerdiği “örtülü hiyerarşi”nin sürdürülmesi.
32. “Dinsel-milli-yerel” aidiyetlerin, “evrensellik, insanlık ailesine mensubiyet” ve benzeri değerlerin aleyhine öne çıkarılması..
33. İnsan haklarının sürekli geliştiği ve genişlediğinin gözardı edilmesi ve tarihsel bağlamından kopartılması.

NİTELİKSEL TARAMA RAPOR FORMATI:

KİTABIN KÜNYESİ:	KİTABIN ADI, SINIFI: YAZARI: YAYINEVİ: YAYIN YERİ, YILI: SAYFA SAYISI:
FORMU DOLDURAN(LAR):	AD SOYAD: MESLEK: Tlf: E-posta: Adres:
SORUNLAR ¹⁰ :	
ALINTI:	
GEREKÇE :	

¹⁰ Sorun satırına **NİTELİKSEL ÇÖZÜMLEME İÇİN ÖLÇÜTLER** bölümündeki ilgili cümle numarası yazılacaktır.